

การดำเนินงานบ้านหนังสือชุมชนในจังหวัดพิษณุโลก¹

The Operating of Community Learning Center in Phitsanulok Province

น้อย คันชิ่งทอง (Noi kunchangtong)²

ปราณี ซื่ออุทิศกุล (Pranee Sueuthiskul)³

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่อง การดำเนินงานบ้านหนังสือชุมชนในจังหวัดพิษณุโลกครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสภาพ การดำเนินงาน ปัญหาอุปสรรคและความต้องการต่อบ้านหนังสือชุมชนในจังหวัดพิษณุโลก โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงปริมาณ ประชากร คือ ประชาชนที่เป็นเจ้าของ/ ผู้รับผิดชอบบ้านหนังสือชุมชนในจังหวัดพิษณุโลกจาก 9 อำเภอ จำนวนทั้งสิ้น 70 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบสอบถาม วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้สถิติพรรณนา ได้แก่ ค่าความถี่ และค่าร้อยละ

ผลการวิจัยพบว่า 1) บ้านหนังสือชุมชนในจังหวัดพิษณุโลก ส่วนใหญ่ตั้งอยู่ที่บ้านผู้นำชุมชน มีลักษณะเป็นมุมหนึ่งในอาคารและเปิดให้บริการมาแล้วเป็นเวลา 2 ปี ซึ่งการจัดตั้งบ้านหนังสือชุมชนได้รับการสนับสนุนจาก กศน. อำเภอ มีผู้ใช้บริการส่วนใหญ่เป็นประชาชนในชุมชน มีเวลาเปิดให้บริการไม่แน่นอนและมีการประชาสัมพันธ์ผ่านบุคคลในชุมชน 2) สภาพการดำเนินงานบ้านหนังสือชุมชน ด้านลักษณะทางกายภาพ พบว่า ตั้งอยู่ในที่ที่มีการคมนาคมสะดวก ด้านการบริหารจัดการ ส่วนใหญ่ดำเนินงานโดยเจ้าของบ้านและบุคคลในครอบครัว ขาดการมีส่วนร่วมของชุมชน ด้านอาสาสมัครบ้านหนังสือชุมชน ส่วนใหญ่มีเจ้าของบ้านเป็นผู้ดูแล/ให้บริการ ด้านบริการและกิจกรรมส่งเสริมการอ่านและการเรียนรู้ ส่วนใหญ่มีบริการการอ่าน ด้านทรัพยากรสารสนเทศ ส่วนใหญ่มีหนังสือส่งเสริมความรู้ทั่วไป ด้านเครือข่ายและการมีส่วนร่วมของชุมชน ส่วนใหญ่มีความร่วมมือกับห้องสมุดประชาชน ด้านการประเมินผลการดำเนินงาน ส่วนใหญ่มีผู้รับฟังความคิดเห็นของผู้ใช้บริการและมีการเก็บสถิติการใช้บริการ 3) ปัญหาอุปสรรค และความต้องการในการดำเนินงานบ้านหนังสือชุมชน ส่วนใหญ่มีปัญหาอุปสรรคด้านทรัพยากรสารสนเทศไม่เพียงพอ ส่วนความต้องการในการดำเนินงาน ส่วนใหญ่มีความต้องการด้านทรัพยากรสนเทศ

¹ งานวิจัยนี้ได้รับทุนสนับสนุนจากมหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม ประจำปีการศึกษา 2561: This research was funded by Pibulsongkram Rajabhat University in fiscal year 2018.

² ผู้ช่วยศาสตราจารย์ สาขาวิชาบรรณารักษศาสตร์และสารสนเทศศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม: Assistant Professor in Library and Information Science program. Faculty of Humanity and Social Sciences, Pibulsongkram Rajabhat University. E-mail: noihuso@yahoo.co.th

³ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ สาขาวิชาบรรณารักษศาสตร์และสารสนเทศศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม: Assistant Professor in Library and Information Science program. Faculty of Humanity and Social Sciences, Pibulsongkram Rajabhat University. E-mail: spranee86@gmail.com

Abstract

This current research was based on a mixed methodology aiming to explore the condition of management, problem, and service requirement in using the community learning center. The qualitative research was designed, and the samples comprised 1) seventy community libraries in Phitsanulok province. The research tools i.e., semi-structured Interview and observation form were included. Descriptive statistics namely frequency and percentage were employed.

It was revealed that 1) General condition of community leaning center, most community learning centers were situated at community leader's houses as being on a single corner inside the building and have been opened for two years. Most supporters were district non-formal education. Most users were people in the community that the service time was uncertain. Besides, the community library had public relation via personal media. 2) Management condition for community library, *physical aspect*, communication in the location was very convenient. it was found that location atmosphere and building decoration, environment surrounding the community library were good. *Management*, it was proceeded by most of homeowner and its family member without participation of community. *Volunteer*, most community libraries had the homeowners as librarians/service providers to look after. *Service and promote learning activity of community*, the most service was reading service. *Information resource*, general knowledge books were the main books. *Networking and community participation*, most communities had collaborated with community learning center. Regarding the process evaluation, they had suggestion boxes and statistics of users. 3) Problem and service requirement in using the community library, most information technologies were insufficient, Meanwhile, those information technologies are still required most.

คำสำคัญ: บ้านหนังสือชุมชน, ห้องสมุดประชาชน

Keywords: Community Learning Center, Public library

บทนำ

บ้านหนังสือชุมชน มีจุดเริ่มต้นมาจากการที่รัฐบาลได้ประกาศให้การอ่านเป็นวาระแห่งชาติ กำหนดให้ปี 2552-2561 เป็นทศวรรษแห่งการอ่าน และกำหนดให้วันที่ 2 เมษายนของทุกปี เป็นวันรักการอ่าน กระทรวงศึกษาธิการ โดยสำนักงาน กศน. ได้ดำเนินงานส่งเสริมนิสัยรักการอ่านให้แก่ประชาชนทุกเพศ ทุกวัย ผ่านแหล่งการเรียนรู้ ได้แก่ ห้องสมุดประชาชนจังหวัด ห้องสมุดประชาชน “เฉลิมราชกุมารี” และห้องสมุดประชาชนอำเภอ แต่ก็ยังไม่ครอบคลุมทุกพื้นที่ของประเทศ สำนักงานสำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย (สำนักงาน กศน.) กระทรวงศึกษาธิการ จึงได้มีแนวคิดที่จะให้มีแหล่งเรียนรู้ที่อยู่ใกล้บ้านให้มากที่สุดในรูปแบบของ “บ้านหนังสือชุมชน” แต่กว่าจะมาเป็นบ้านหนังสือชุมชนได้ในทุกวันนี้ (พ.ศ. 2563) ได้มีการปรับเปลี่ยนชื่อและรูปแบบการดำเนินงานมาหลายยุคสมัย โดยในปี พ.ศ. 2556 กระทรวงศึกษาธิการ ได้มอบหมายให้ สำนักงาน กศน. เป็นเจ้าภาพหลักเพื่อพัฒนาคนไทยให้มีความสามารถในการอ่าน มีนิสัยรักการอ่าน และการสร้างบรรยากาศสิ่งแวดล้อมในการอ่านให้ยั่งยืน จึงได้จัดทำโครงการ “บ้านหนังสืออัจฉริยะ” ขึ้น จำนวน 41, 800 แห่ง (คิดเป็นร้อยละ 50 ของหมู่บ้านทั่วประเทศ) และในปี พ.ศ. 2557 มีนโยบายจะขยายให้ครบทุกพื้นที่เพื่อเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เนื่องในโอกาสทรงพระชนม์มาอยู่ ครบ 5 รอบในวันที่ 2 เมษายน 2558

ซึ่งโครงการบ้านหนังสืออัจฉริยะมีวัตถุประสงค์เพื่อกระตุ้นและส่งเสริมนิสัยรักการอ่านให้กับประชาชนโดยเฉพาะผู้ที่อยู่ในถิ่นทุรกันดารห่างไกล เป็นธนาคารความรู้ใกล้บ้าน และมีข้อมูลข่าวสารใกล้ตัวให้ประชาชนเข้าถึงได้โดยง่าย ทั้งนี้ทำเลขของการจัดตั้งบ้านหนังสืออัจฉริยะจะต้องอยู่ศูนย์กลางของหมู่บ้าน เช่น ร้านกาแฟ ร้านน้ำชา ร้านค้า บ้านผู้มีจิตศรัทธา บ้านผู้นำชุมชน อาคารอเนกประสงค์ ศาลากลางหมู่บ้าน สหกรณ์ประจำหมู่บ้าน เป็นต้น โดยมีอาสาสมัครส่งเสริมการอ่าน เป็นผู้ที่มีจิตอาสาช่วยเหลืองานส่งเสริมการอ่าน รักการอ่าน และมีภูมิสำเนาอยู่ในหมู่บ้านนั้น ๆ โดยมอบหมายให้ ศูนย์การศึกษาชนบทและ การศึกษาตามอัธยาศัย อำเภอ/เขต เร่งรัดจัดตั้งบ้านหนังสือในหมู่บ้าน/ชุมชน เพื่อเป็นพื้นที่ห้องสมุดประชาชนหมู่บ้าน/ชุมชน จัดหาหนังสือพิมพ์และสื่อสิ่งพิมพ์อื่น ๆ สำหรับบ้านหนังสือตามความต้องการของทุกกลุ่มเป้าหมายในพื้นที่ (Office of the Non-Formal and Informal Education (NFE), 2012 : 5-6)ปีงบประมาณ พ.ศ. 2559 รัฐบาลได้จัดงบประมาณจัดซื้อหนังสือพิมพ์ และนิตยสารของบ้านหนังสืออัจฉริยะ เนื่องจากภารกิจและการใช้งบประมาณซ้ำซ้อนกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) แต่อย่างไรก็ตามถึงแม้การจัดสรรงบประมาณของรัฐบาลได้ถูกยกเลิกไป ชุมชนก็ยังเห็นความสำคัญและประโยชน์ของบ้านหนังสืออัจฉริยะอยู่ อย่างน้อยก็เป็นแหล่งพบปะพูดคุย ทำกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกันของชุมชน และเป็นแหล่งดึงดูดคนในชุมชนให้หันมาสนใจเรื่องการอ่านได้บางส่วน พ่อแม่ผู้ปกครองต้องการให้มีแหล่งเพื่อปลูกฝังการอ่านให้กับลูกหลานของตนในอนาคต สำนักงาน กศน. จึงได้สานต่อโครงการดังกล่าวโดยการปรับเปลี่ยนชื่อจาก “บ้านหนังสืออัจฉริยะ” เป็น “บ้านหนังสือชุมชน” เพื่อส่งเสริมสนับสนุนให้ผู้มีจิตอาสาดำเนินงานภายใต้ศักยภาพของคนที่อยู่ตามความสมัครใจ จำนวน 18,000 แห่งทั่วประเทศ โดย สำนักงาน กศน. ได้เข้าไปส่งเสริมสนับสนุนให้คำปรึกษาหรือช่วยเหลือตามที่มีจิตอาสา ร้องขอ ยกเว้นการสนับสนุนงบประมาณในการดำเนินงาน (NFE, 2016)

ซึ่งจากการสำรวจข้อมูลบ้านหนังสือชุมชนล่าสุด ในปี 2560 พบว่า มีจำนวนทั้งสิ้น 18,940 แห่ง จากจำนวนหมู่บ้าน 74,945 แห่งทั่วประเทศหรือคิดเป็นร้อยละ 25.27 ในส่วนของจังหวัดพิษณุโลก มีจำนวนบ้านหนังสือชุมชนรวมทั้งสิ้น 92 แห่ง จากจำนวนหมู่บ้าน 1,048 แห่งทั้งจังหวัดหรือคิดเป็นร้อยละ 8.49 ซึ่งถือว่าเป็นสัดส่วนที่น้อยมาก (NFE., 2017) จากข้อมูลดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า หมู่บ้าน/ชุมชนในจังหวัดพิษณุโลกส่วนใหญ่ยังไม่มีบ้านหนังสือชุมชน ซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อทำให้ประชาชนในหมู่บ้าน/ชุมชนที่ยังไม่มีบ้านหนังสือขาดโอกาสที่จะได้รับข้อมูลข่าวสาร และเข้าถึงแหล่งเรียนรู้ที่ใกล้ตัวได้โดยง่าย และจากศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องก็ไม่พบว่ามีผู้ใดได้ศึกษา ติดตาม หรือประเมินผลการดำเนินงานเกี่ยวกับบ้านหนังสือชุมชนว่ามีสภาพ และผลดำเนินงานเป็นอย่างไรบ้าง บรรลุสำเร็จตามเป้าหมายของโครงการหรือไม่ อย่างไร

แต่ผลจากการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับสภาพการดำเนินงานบ้านหนังสืออัจฉริยะก่อนที่จะมีการปรับเปลี่ยนชื่อมาเป็นบ้านหนังสือชุมชนนั้น พบว่า ยังคงมีปัญหาอุปสรรคหลายประการ ดังผลการวิจัยของ หน่วยตรวจสอบภายใน สำนักงาน กศน. (NFE., 2014) ที่ได้ติดตามตรวจสอบโครงการบ้านหนังสืออัจฉริยะ จำนวน 40,000 แห่งทั่วประเทศ พบว่า 1) การดำเนินงานบ้านหนังสืออัจฉริยะไม่มีประสิทธิภาพเท่าที่ควร เริ่มตั้งแต่สถานที่ตั้งบ้านหนังสือที่ต้องคัดเลือกจากบ้านที่สนใจและเจ้าของบ้านมีจิตอาสา ซึ่งมีข้อจำกัดเรื่องความคับแคบ ไม่มีสิ่งอำนวยความสะดวก เช่น ชั้นวางหนังสือ โต๊ะ เก้าอี้ไม่เพียงพอ ทรัพยากรสารสนเทศที่ให้บริการในบ้านหนังสืออัจฉริยะมีเพียงหนังสือพิมพ์วันละ 2 ฉบับ นิตยสารรายสัปดาห์ๆ ละ 1 ฉบับ และนิตยสารรายปักษ์ ๆ ละ 1 ฉบับ หนังสือที่ให้บริการมีไม่เพียงพอ ไม่หลากหลาย และไม่ตรงกับความต้องการของผู้ใช้บริการ การจัดซื้อหนังสือดังกล่าวรัฐไม่ได้สนับสนุนค่าจัดส่ง เจ้าของบ้านหนังสือต้องเป็นผู้มารับเอง ซึ่งเป็นการเพิ่มภาระให้กับเจ้าของบ้านและยังอาจเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้บ้านหนังสือไม่ได้รับหนังสือพิมพ์ทันตามกำหนดเวลาทุกวัน 2) การดำเนินงานโครงการบ้านหนังสืออัจฉริยะอาจไม่เกิดประสิทธิผล กล่าวคือ บ้านหนังสือบางแห่งไม่มีการจัดกิจกรรมส่งเสริมการอ่าน ทำให้มีผู้มาใช้บริการน้อย บางแห่งไม่มีการเก็บสถิติผู้มาใช้บริการ ทำให้ไม่ทราบว่ามีผู้มาใช้บริการมากน้อยเพียงใดในแต่ละวัน ไม่มีการสำรวจความพึงพอใจและความต้องการของผู้มาใช้บริการ ตลอดจนไม่มีการกำกับ ติดตามและรายงานผลการดำเนินงานโครงการอย่างเป็นระบบ ทำให้ไม่ทราบความก้าวหน้าหรือปัญหา อุปสรรคในการดำเนินงานสอดคล้องกับ

ผลการวิจัยของ สำนักงาน กศน. ภาคเหนือ (Northern Non-Formal and Informal Education, 2014) ที่ศึกษาปัญหาอุปสรรคการดำเนินงานบ้านหนังสืออัจฉริยะ พบว่า สถานที่ตั้งบางแห่งคับแคบและขาดผู้ดูแล เวลาเปิดปิดไม่แน่นอน บางแห่งไม่เข้าใจการจัดบริการและกิจกรรมส่งเสริมการอ่าน ขาดงบประมาณค่าสาธารณูปโภค ชุมชนไม่รู้สึกรับเป็นเจ้าของ เนื่องจากบ้านหนังสือตั้งอยู่ในบ้านส่วนบุคคล มีโต๊ะเก้าอี้ที่นั่งอ่านจำนวนน้อย จำนวนหนังสือที่ให้บริการไม่เพียงพอ ชุมชนขาดการมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน ไม่มีการสำรวจความต้องการในการจัดกิจกรรมหรือบริการ ชาวบ้านไม่มีเวลาเข้าใช้บริการ ผู้ให้บริการขาดความรู้เรื่องการจัดกิจกรรมส่งเสริมการอ่านและบริการ ขาดการประชาสัมพันธ์ และต้องการผู้มีจิตอาสาที่แท้จริงมาเป็นผู้ดูแลบ้านหนังสือ และสอดคล้องกับผลการศึกษาของ ดารัตน์ กาญจนภา (Darat Kanjapa, 2014) ที่ได้ศึกษาสภาพการดำเนินงานและแนวทางการพัฒนาบ้านหนังสืออัจฉริยะในจังหวัดนครปฐม พบว่า สถานที่ตั้งบ้านหนังสืออัจฉริยะบางแห่งชาวบ้านไม่รู้จักร บางแห่งไม่ได้ตั้งอยู่ในจุดศูนย์กลางของชุมชนทำให้ไปใช้บริการไม่สะดวก หนังสือพิมพ์มาส่งค่อนข้างล่าช้า ควรจัดหาหนังสือที่หลากหลาย ควรควรมีเจ้าหน้าที่ของ กศน. มาแนะนำหรือแนะแนวทางในการจัดกิจกรรมต่าง ๆ เป็นต้น

ด้วยเหตุผลดังกล่าว ผู้วิจัยในฐานะเป็นอาจารย์สังกัด มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม ซึ่งเป็นมหาวิทยาลัยที่มีปรัชญาเป็น “สถาบันอุดมศึกษาเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น” มีพันธกิจในการผลิตบัณฑิตโดยเน้นบัณฑิตนักปฏิบัติ ด้วยกระบวนการบูรณาการ การวิจัย และพัฒนาแก้ไขปัญหาท้องถิ่น สร้างองค์ความรู้ด้วยหลักสูตรที่สามารถรองรับสถานการณ์ปัจจุบัน และการเปลี่ยนแปลงในอนาคต สามารถนำความรู้ไปสร้างชุมชนให้เข้มแข็ง และชุมชนเป็นแหล่งเรียนรู้ (Pibulsongkram Rajabhat University, 2016) จึงตระหนักในปัญหาที่เกิดขึ้น ทำให้ผู้วิจัยเกิดแนวคิดที่จะศึกษาสภาพ การดำเนินงาน ปัญหาอุปสรรค ตลอดจนความต้องการในการดำเนินงานบ้านหนังสือชุมชนในจังหวัดพิษณุโลก เพื่อนำข้อมูลที่ได้เสนอให้ผู้ที่เกี่ยวข้องนำมาใช้ประโยชน์ในการพัฒนาปรับปรุงบ้านหนังสือชุมชนให้เกิดประสิทธิภาพประสิทธิผลสูงสุดอันจะทำให้บรรลุเจตนารมณ์ของการจัดตั้งบ้านหนังสือชุมชนในการเป็นแหล่งการอ่านที่ใกล้ชิดของชุมชน เป็นแหล่งเสริมสร้างนิสัยรักการอ่าน ป้องกันการลืมนหนังสือและเกิดการเรียนรู้ที่สามารถเชื่อมโยงความรู้ที่ได้จากอ่านไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาสภาพของบ้านหนังสือชุมชนในจังหวัดพิษณุโลก
2. เพื่อศึกษาการดำเนินงานบ้านหนังสือชุมชนในจังหวัดพิษณุโลก
3. เพื่อศึกษาปัญหาอุปสรรคและความต้องการในการดำเนินงานบ้านหนังสือชุมชนในจังหวัดพิษณุโลก

วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยนี้ใช้วิธีวิจัยเชิงสำรวจ (Survey Research) ซึ่งดำเนินการตามขั้นตอน ดังนี้

1. ขอบเขตด้านพื้นที่ในการวิจัย คือ บ้านหนังสือชุมชนในจังหวัดพิษณุโลก จำนวน 9 อำเภอ
2. การกำหนดประชากร ประชากรกลุ่มเป้าหมายที่ศึกษาในครั้งนี้ คือ ประชาชนที่เป็นเจ้าของสถานที่ ที่เป็นที่ตั้ง/ผู้รับผิดชอบบ้านหนังสือชุมชนในจังหวัดพิษณุโลก จาก 9 อำเภอ ได้แก่ อำเภอชาติตระการ นครไทย บางกระทุ่ม บางระกำ พรหมพิราม วังทอง วัดโบสถ์ และเนินมะปราง รวมจำนวนทั้งสิ้น 70 คน
3. เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล คือ แบบสอบถาม แบ่งเป็น 2 ตอน โดยตอนที่ 1 เป็นข้อมูลพื้นฐานของผู้ตอบแบบสอบถาม ตอนที่ 2 มีลักษณะข้อคำถามแบบเลือกตอบ ใช่/ไม่ใช่ หรือ มี/ไม่มี เกี่ยวกับสภาพ การดำเนินงาน และปัญหาอุปสรรคในการดำเนินงานบ้านหนังสือชุมชนในจังหวัดพิษณุโลก
4. การสร้างและหาคุณภาพของเครื่องมือวิจัย

4.1 กำหนดโครงสร้างและประเด็นที่จะทำการศึกษา โดยผู้วิจัยนำแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับบ้านหนังสือชุมชนมากำหนดประเด็นในการศึกษา ดังนี้คือ ด้านโครงสร้างทางกายภาพ ด้านการบริหารจัดการ ด้านบุคลากร ด้านบริการ และกิจกรรม ด้านทรัพยากรสารสนเทศ ด้านเครือข่ายและการมีส่วนร่วมของชุมชน และด้านการประเมินผลการดำเนินงาน

4.2 สร้างแบบสอบถามสำหรับเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับสภาพ ปัญหาอุปสรรค ความต้องการการดำเนินงาน และการใช้บริการบ้านหนังสือชุมชน โดยมีรายละเอียดเนื้อหาในด้านต่าง ๆ ได้แก่ ด้านโครงสร้างทางกายภาพ ด้านการบริหารจัดการ ด้านอาสาสมัครบ้านหนังสือชุมชน ด้านบริการและกิจกรรมส่งเสริมการอ่าน ด้านทรัพยากรสารสนเทศ ด้านเครือข่ายและการมีส่วนร่วมของชุมชน

4.3 นำแบบสอบถามเสนอผู้เชี่ยวชาญเพื่อตรวจสอบความตรงเชิงเนื้อหา (Content Validity) ด้วยการหาค่าดัชนีสอดคล้องของเนื้อหาเกี่ยวกับวัตถุประสงค์การวิจัย (IOC) โดยผู้เชี่ยวชาญด้านบรรณารักษศาสตร์และสารสนเทศศาสตร์ จำนวน 3 คน โดยเกณฑ์การพิจารณาค่า IOC ของข้อคำถามแต่ละข้อต้องมีค่าเท่ากับหรือมากกว่า 0.5 ขึ้นไปจึงจะถือว่าใช้ได้ ซึ่งพบว่าแบบสอบถามทุกข้อมีค่า IOC อยู่ระหว่าง 0.67-1.00

5. การเก็บรวบรวมข้อมูล

5.1 ทำหนังสือจากคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม ถึงผู้อำนวยการ กศน. จังหวัดพิษณุโลก เพื่อขออนุญาตและขอความร่วมมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่าง โดยจัดส่งกำหนดการเก็บรวบรวมข้อมูลให้บ้านหนังสือชุมชนที่เป็นกลุ่มตัวอย่างในจังหวัดพิษณุโลกทราบล่วงหน้า และก่อนถึงวันกำหนดเก็บรวบรวมข้อมูลผู้วิจัยได้มีการประสานกับเจ้าของหรือผู้รับผิดชอบบ้านหนังสือชุมชนเพื่อยืนยันกำหนดการอีกครั้ง

2.2 คณะผู้วิจัยดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยตนเอง ตั้งแต่วันที่ 1 กรกฎาคม ถึง วันที่ 15 สิงหาคม 2561 โดยใช้แบบสอบถามด้วยการอ่านข้อคำถามและรายการคำตอบที่เป็นตัวเลือกให้กับเจ้าของหรือผู้รับผิดชอบบ้านหนังสือชุมชนหรือบุคคลที่เกี่ยวข้องที่เป็นกลุ่มตัวอย่างเรียงตามตั้งแต่ข้อแรกจนถึงข้อสุดท้าย และสังเกตสภาพการดำเนินงาน และบรรยากาศของบ้านหนังสือชุมชนทั้งภายในและภายนอก พร้อมทั้งขออนุญาตบันทึกภาพและเสียง

6. การจัดกระทำและวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยนำข้อมูลที่ได้จากแบบสอบถามมาจัดกระทำและวิเคราะห์ข้อมูลด้วยสถิติเชิงพรรณนา (Descriptive statistic) ประกอบด้วย ความถี่ และร้อยละ

ผลการวิจัย

1. สภาพของบ้านหนังสือชุมชน

1.1 ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับสถานภาพของเจ้าของบ้านหนังสือชุมชน พบว่า ส่วนใหญ่เป็นเพศชาย (ร้อยละ 57) สถานภาพส่วนใหญ่เป็นผู้นำชุมชน (ร้อยละ 51) มีประสบการณ์ในการดำเนินงานบ้านหนังสือเป็นระยะเวลา 2 ปี (ร้อยละ 67)

1.2 ข้อมูลทั่วไปของบ้านหนังสือชุมชน พบว่า ที่ตั้งของบ้านหนังสือชุมชนส่วนใหญ่ คือ บ้านผู้นำชุมชน (ร้อยละ 48) ลักษณะของอาคารบ้านหนังสือส่วนใหญ่คือ มุมหนึ่งในอาคาร (ร้อยละ 79) รองลงมาคือ ไม่มีอาคารเป็นสัดส่วน (ร้อยละ 13) มีระยะเวลาการก่อตั้ง 2 ปี (ร้อยละ 67) ที่มาของบ้านหนังสือชุมชนส่วนใหญ่คือ กศน. อำเภอเป็นผู้ประสานงานเพื่อขอให้มีการจัดตั้ง (ร้อยละ 91) ไม่กำหนดเวลาเปิด-ปิดบริการที่แน่นอน (ร้อยละ 90) กลุ่มผู้ใช้บริการส่วนใหญ่คือ ประชาชนในชุมชน (ร้อยละ 88) หน่วยงาน /องค์กรที่ให้การช่วยเหลือ สนับสนุนส่วนใหญ่คือ กศน.อำเภอ (ร้อยละ 69) บริการและกิจกรรมของบ้านหนังสือชุมชนส่วนใหญ่คือ บริการการอ่าน (ร้อยละ 74) บ้านหนังสือชุมชนส่วนใหญ่มีการประชาสัมพันธ์บ้านหนังสือชุมชนผ่านสื่อบุคคล (ร้อยละ 38)

2. การดำเนินงานบ้านหนังสือชุมชน มีดังนี้

2.1 ด้านลักษณะทางกายภาพ พบว่า บ้านหนังสือชุมชนตั้งอยู่ในพื้นที่ที่มีการคมนาคมสะดวก (ร้อยละ 98.57) อยู่ในที่ที่เป็นศูนย์กลางของชุมชน (ร้อยละ 97.14) มีที่จอดรถ (ร้อยละ 91.43) มีพื้นที่นั่งอ่านที่เพียงพอ (ร้อยละ 92.86)

2.2 ด้านการบริหารจัดการ พบว่า บ้านหนังสือชุมชนส่วนใหญ่บริหารจัดการโดยเจ้าของบ้านและบุคคลในครอบครัว (97.7) ขาดการมีส่วนร่วมของชุมชน (96.34) ไม่มีการนำเทคโนโลยีสารสนเทศมาใช้ในการบริหารจัดการและการดำเนินงาน (95.29)

2.3 ด้านอาสาสมัครบ้านหนังสือชุมชน พบว่า บ้านหนังสือชุมชนส่วนใหญ่มีเจ้าของบ้านผู้ดูแล/ผู้ให้บริการ (ร้อยละ 94.29) ผู้ให้บริการมีความเป็นมิตร (ร้อยละ 92.86)

2.4 ด้านบริการและกิจกรรมส่งเสริมการอ่านการเรียนรู้ พบว่า บ้านหนังสือชุมชนส่วนใหญ่มีบริการการอ่าน (ร้อยละ 95.71) รองลงมาคือ มีบริการยืม-คืน (ร้อยละ 40.00) และมีบริการให้ใช้สถานที่ (ร้อยละ 20.00) ส่วนที่มีการดำเนินการน้อยสุด 3 อันดับท้ายคือ มีการจัดกิจกรรมส่งเสริมการอ่านการเรียนรู้ และมีบริการอื่น ๆ (ร้อยละ 4.29) เท่ากัน มีบริการอินเทอร์เน็ตเพื่อการสืบค้นสารสนเทศ (ร้อยละ 1.43) และมีการจัดนิทรรศการ (ร้อยละ 0.00)

2.5 ด้านทรัพยากรสารสนเทศ พบว่า บ้านหนังสือชุมชนส่วนใหญ่มีหนังสือส่งเสริมความรู้ทั่วไป (ร้อยละ 85.71) รองลงมาคือ มีหนังสือพิมพ์ (ร้อยละ 84.29) และมีหนังสือเกี่ยวกับการประกอบอาชีพ (ร้อยละ 68.57)

2.6 ด้านเครือข่ายและการมีส่วนร่วมของชุมชน พบว่า บ้านหนังสือชุมชนส่วนใหญ่มีความร่วมมือกับห้องสมุดประชาชน (ร้อยละ 97.14) รองลงมาคือ มีความร่วมมือกับประชาชนในชุมชน (ร้อยละ 28.57) และมีความร่วมมือกับแหล่งเรียนรู้อื่น ๆ ในท้องถิ่น (ร้อยละ 24.29) ตามลำดับ ส่วนที่มีการดำเนินการน้อยสุด 3 อันดับท้ายคือ มีความร่วมมือกับบ้านหนังสือชุมชนอื่น ๆ (ร้อยละ 12.86) มีความร่วมมือกับแหล่งเรียนรู้อื่น ๆ นอกท้องถิ่น (ร้อยละ 10.00) และอื่น ๆ (ร้อยละ 7.14)

2.7 ด้านการประเมินผลการดำเนินงาน พบว่า บ้านหนังสือชุมชนส่วนใหญ่มีผู้รับฟังความคิดเห็นของผู้ใช้บริการ และมีการเก็บสถิติการใช้บริการ (ร้อยละ 4.29)

3. ปัญหาอุปสรรค และความต้องการในการดำเนินงานบ้านหนังสือชุมชน

3.1 ปัญหาอุปสรรคในการดำเนินงาน พบว่า บ้านหนังสือชุมชนส่วนใหญ่มีปัญหาอุปสรรคด้านทรัพยากรสารสนเทศไม่เพียงพอ (ร้อยละ 88.57) รองลงมาคือ ปัญหาด้านกายภาพ (ร้อยละ 22.86) และปัญหาด้านบริการและการจัดกิจกรรม (ร้อยละ 10.00) ตามลำดับ

3.2 ความต้องการในการดำเนินงาน พบว่า บ้านหนังสือชุมชนส่วนใหญ่มีความต้องการด้านทรัพยากรสารสนเทศ (ร้อยละ 94.29) รองลงมาคือ ด้านบริการและกิจกรรม (ร้อยละ 5.71) และ ด้านกายภาพ (ร้อยละ 4.29) ตามลำดับ

อภิปรายผล

1. เจ้าของบ้านหนังสือชุมชนหรือผู้รับผิดชอบส่วนใหญ่เป็นผู้นำชุมชน เป็นเพศชาย มีประสบการณ์ในการดำเนินงานบ้านหนังสือเป็นระยะเวลา 2 ปี การจัดตั้งบ้านหนังสือชุมชนส่วนใหญ่ได้รับการประสานจาก กศน. อำเภอ ซึ่งไม่สอดคล้องกับผลการวิจัยของ สถาบัน กศน. ภาคเหนือ (Northern Non-Formal and Informal Education, 2014) ที่พบว่า เจ้าของสถานที่ซึ่งเป็นที่ตั้งบ้านหนังสืออัจฉริยะในหมู่บ้าน/ชุมชนเป็นประชาชนที่มีจิตอาสาทั่วไป และส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง ทั้งนี้เนื่องมาจากบ้านหนังสือชุมชน เป็นบ้านที่เจ้าของบ้านหรือสถานที่ได้อุทิศให้ใช้เป็นห้องสมุดประชาชนของชุมชน เพื่อเป็นแหล่งการอ่านที่ใกล้ชิดตัวในชุมชน เป็นศูนย์กลางการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในชุมชนแบบมีส่วนร่วม เป็นแหล่งพบ พูดคุย หรือทำกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน โดยมีเจ้าของบ้านหรือผู้มีจิตอาสาดำเนินงานภายใต้ศักยภาพของตนที่มีอยู่ตามความสนใจ มีสำนักงาน กศน. เข้าไปส่งเสริมให้คำปรึกษาหรือช่วยเหลือที่เจ้าของบ้านหนังสือร้องขอ ยกเว้นการสนับสนุนงบประมาณ

การดำเนินงาน (NFE., 2016) การดำเนินงานบ้านหนังสือชุมชนโดยไม่ได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากภาครัฐ หรือ ภาคเอกชน จึงทำให้ประชาชนในจังหวัดพิษณุโลกซึ่งส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ไม่พร้อมที่จะเสนอตัวเปิดบ้านตนเองเป็นบ้านหนังสือชุมชน ดังนั้นผู้นำชุมชนในฐานะที่สมาชิกส่วนใหญ่คัดเลือกหรือยกให้เป็นผู้นำกลุ่มเมื่อได้รับการประสานนโยบายจาก สำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ โดย สำนักงาน กศน. จังหวัดพิษณุโลก (NFE., 2016) เกี่ยวกับโครงการจัดตั้ง “บ้านหนังสือชุมชน พ.ศ. 2559” จึงต้องแสดงบทบาทความเป็นผู้นำด้วยการเปิดบ้านของตนเองเป็นบ้านหนังสือเพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชนโดยมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการดำเนินงานบ้านหนังสือชุมชนน้อยมาก (ข้อมูลจากการสัมภาษณ์เจ้าของบ้านหนังสือ)

2. บ้านหนังสือชุมชนส่วนใหญ่มีลักษณะเป็นมุมหนึ่งในอาคาร ไม่มีอาคารเป็นสัดส่วน ไม่มีการกำหนดเวลาเปิด-ปิด บริการที่แน่นอน กลุ่มผู้ใช้บริการส่วนใหญ่คือ ประชาชนในชุมชน สอดคล้องกับผลการวิจัยของ สำนักงาน กศน. (NFE., 2017) ที่พบว่า สถานที่ตั้งบ้านหนังสืออัจฉริยะกระจายอยู่ในพื้นที่ต่าง ๆ ทั่วประเทศ ส่วนใหญ่ตั้งอยู่ในพื้นที่ที่เป็นศูนย์กลางของหมู่บ้านที่มีผู้คนมาพบปะ พูดคุยและแลกเปลี่ยนความคิดเห็นร่วมกัน เช่น ร้านค้า ร้านขายของ บ้านผู้นำชุมชน บ้านผู้มีจิตอาสา มีเวลาเปิดให้บริการไม่แน่นอน บางแห่งเปิดให้บริการวันเสาร์-อาทิตย์ บางแห่งปิดให้บริการตอนที่เจ้าของบ้านออกไปทำธุระข้างนอก ซึ่งไม่สอดคล้องกับผลการวิจัยของ สมจินตนา ชังเกตุ (Somjintana Changket, 2011) ที่พบว่า ห้องสมุดชุมชนส่วนใหญ่เป็นอาคารเอกเทศ มีลักษณะเป็นส่วนหนึ่งของอาคาร เช่น เป็นส่วนหนึ่งของวัด บ้าน อาคาร ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากการดำเนินงานบ้านหนังสือชุมชนเกิดจากบุคคลที่มีจิตอาสา และมีความพร้อมตามศักยภาพของแต่ละที่ การจัดตั้งให้บ้านหนังสือชุมชนเป็นส่วนหนึ่งของอาคารจึงเป็นวิธีการเริ่มต้นที่สามารถทำได้ง่ายที่สุด และเนื่องจากการที่บ้านหนังสือตั้งอยู่ที่บ้านส่วนบุคคลถึงแม้จะเป็นบ้านผู้นำชุมชนก็ตาม เวลาที่เปิดให้บริการจึงไม่แน่นอนทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความพร้อมและความสะดวกของเจ้าของบ้านเป็นหลัก สอดคล้องกับผลการวิจัยของ สถาบัน กศน. ภาคเหนือ (Northern Non-Formal and Informal Education, 2014)) ที่พบว่า เจ้าของบ้านหนังสืออัจฉริยะส่วนใหญ่มีอาชีพเกษตรกรรม จึงทำให้มีเวลาเปิดปิดไม่แน่นอน

3. ด้านลักษณะทางกายภาพ ผลการวิจัยพบว่า บ้านหนังสือชุมชนตั้งอยู่ในพื้นที่ที่มีการคมนาคมสะดวก อยู่ในจุดที่เป็นศูนย์กลางของชุมชน มีที่จอดรถและมีห้องน้ำให้บริการ รวมทั้งมีพื้นที่นั่งอ่านที่เพียงพอ สอดคล้องกับผลการศึกษาของ สมจินตนา ชังเกตุ (Somjintana Changket, 2011) ที่พบว่า ห้องสมุดชุมชนในประเทศไทยตั้งอยู่ในพื้นที่ที่มีการคมนาคมสะดวก สภาพแวดล้อมทางกายภาพของห้องสมุดมีความสวยงามและตั้งอยู่ในชุมชน และผลการสังเคราะห์งานวิจัยในต่างประเทศของ สมจินตนา ชังเกตุ (Somjintana Changket, 2011) พบว่า ห้องสมุดชุมชนในต่างประเทศเป็นอาคารชั้นเดียว มีสนามหญ้าโดยรอบ เป็นอาคารที่โดดเด่น ส่วนใหญ่ตั้งอยู่ใจกลางเมืองใกล้บ้าน ร้านค้าท้องถิ่น ใกล้ธนาคารและสถานีตำรวจ บางแห่งอยู่ในห้างสรรพสินค้า อยู่ในซูเปอร์มาร์เก็ต สามารถเดินทางได้ภายใน 30 นาที ห้องสมุดชุมชนมีที่สำหรับจอดรถด้านนอก ห้องสมุด อยู่ริมถนนหลัก มีสภาพแวดล้อมที่ดี และบางแห่งมีองค์ประกอบสีเขียว แสดงให้เห็นถึงบ้านหนังสือชุมชนในจังหวัดพิษณุโลกมีความตระหนักถึงความสำคัญของสถานที่ตั้ง และการจัดสภาพแวดล้อมที่ร่มรื่น สวยงาม และมีการอำนวยความสะดวกสำหรับผู้ที่มาใช้บริการ การที่บ้านหนังสือชุมชนตั้งอยู่ในสถานที่ที่เป็นศูนย์กลางของชุมชนและมีการคมนาคมที่สะดวกจะทำให้ประชาชนในชุมชนสามารถไปใช้บริการได้อย่างสะดวกซึ่งเป็นจุดเด่นที่ได้เปรียบแหล่งเรียนรู้ประเภทห้องสมุดอื่น ๆ เช่น ห้องสมุดประชาชน ห้องสมุดมหาวิทยาลัย เป็นต้น

4. ด้านการบริหารจัดการ พบว่า บ้านหนังสือชุมชนส่วนใหญ่ดำเนินงานโดยเจ้าของบ้านและบุคคลในครอบครัว ขาดการมีส่วนร่วมของชุมชน ไม่มีการนำเทคโนโลยีสารสนเทศมาใช้ในการบริหารจัดการและการดำเนินงาน ซึ่งไม่สอดคล้องกับผลการวิจัยของ สมจินตนา ชังเกตุ (Somjintana Changket, 2011) ที่พบว่า ห้องสมุดชุมชนในประเทศไทยมีการบริหารงานแบบมีส่วนร่วม มีการแต่งตั้งคณะกรรมการบริหารจากหลายฝ่าย และมีเว็บไซต์เพื่อการประชาสัมพันธ์ ที่เป็นเช่นนี้

เนื่องมาจากแนวความคิดการจัดตั้งบ้านหนังสือชุมชนมาจากส่วนกลางเป็นผู้คิด ผู้กำหนดนโยบาย ซึ่งไม่ได้เกิดจากความต้องการหรือข้อเรียกร้องของชุมชนโดยตรง เมื่อชุมชนได้รับการร้องขอจาก กศน. อำเภอก็ให้มีการ ก่อตั้งบ้านหนังสือชุมชน ผู้นำชุมชนจึงต้องแสดงบทบาทหน้าที่การเป็นผู้นำกลุ่มด้วยการเสียสละพื้นที่ส่วนใดส่วนหนึ่งของบ้านตนเองให้เป็นห้องสมุดของชุมชนไปพลางก่อนทั้งที่ยังขาดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับบ้านหนังสือชุมชนซึ่งมีผลอย่างมากต่อการพัฒนาบ้านหนังสือชุมชนให้เป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชนอย่างแท้จริง การบริหารจัดการจึงขึ้นอยู่กับตัวผู้นำชุมชนและบุคคลในครอบครัวโดยตรง จึงยังไม่ได้เปิดโอกาสให้ประชาชนและองค์กรทุกภาคส่วนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการ ในส่วนของผลการวิจัยที่พบว่า บ้านหนังสือชุมชนไม่มีการนำเทคโนโลยีสารสนเทศมาใช้ในการบริหารจัดการและการดำเนินงานนั้น เนื่องมาจากโครงสร้างพื้นฐานด้านการให้บริการทางเทคโนโลยีสารสนเทศของรัฐสำหรับประชาชนยังไม่สามารถเข้าถึงประชาชนได้อย่างทั่วถึง ถึงแม้จะมีโครงการอินเทอร์เน็ตตำบลก็ตาม ซึ่งจากการสัมภาษณ์เจ้าของบ้านหนังสือชุมชน พบว่า จุดให้บริการอินเทอร์เน็ตตำบลส่วนใหญ่จะตั้งอยู่ที่ศาลาประชาคม/ ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน ซึ่งมีระยะทางไกลจากบ้านหนังสือชุมชนจึงทำให้ไม่สามารถเชื่อมต่อสัญญาณอินเทอร์เน็ตได้ ดังนั้นจึงทำให้ไม่สะดวกต่อการนำเอาระบบเทคโนโลยีสารสนเทศมาใช้ในการดำเนินงานและให้บริการสารสนเทศ

5. ด้านอาสาสมัครบ้านหนังสือชุมชน ผลการวิจัยพบว่า อาสาสมัครที่ดูแลและให้บริการของบ้านหนังสือชุมชนส่วนใหญ่คือ เจ้าของบ้านและบุคคลในครอบครัว สอดคล้องกับผลการวิจัยของ สำนักงาน กศน. (NFE., 2017) พบว่า บ้านหนังสืออัจฉริยะในพื้นที่ทั่วประเทศส่วนใหญ่มีเจ้าของบ้านสนับสนุนสถานที่ตั้งบ้านหนังสือและเป็นผู้มีจิตอาสาให้บริการดูแลเอาใจใส่ ทั้งนี้เนื่องจากบ้านหนังสือชุมชนตั้งอยู่ในบ้านส่วนบุคคล และบริหารจัดการโดยเจ้าของบ้านและบุคคลในครอบครัว ขาดการมีส่วนร่วมของชุมชน จึงยังไม่มีประชาชนในชุมชนเข้ามาเป็นอาสาสมัครบ้านหนังสือชุมชน

6. ด้านบริการและกิจกรรมส่งเสริมการอ่านและการเรียนรู้ ผลการวิจัยพบว่า บ้านหนังสือชุมชนส่วนใหญ่มีบริการการอ่าน และบริการยืม-คืน และมีบริการให้ใช้สถานที่เพื่อจัดกิจกรรม สอดคล้องกับผลการวิจัยของ สำนักงาน กศน. (NFE., 2017) ที่พบว่า บ้านหนังสืออัจฉริยะทั่วประเทศส่วนใหญ่ให้บริการยืมหนังสือกลับไปอ่านที่บ้าน แสดงให้เห็นว่าบ้านหนังสือชุมชนได้ดำเนินงานตามภารกิจที่กำหนดไว้ว่า เพื่อเป็นแหล่งการอ่านที่ใกล้ชิดในชุมชน และเพื่อเสริมสร้างนิสัยรักการอ่าน ป้องกันการลืมนหนังสือ สามารถเชื่อมโยงความรู้ที่ได้จากการอ่านไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้ ซึ่งจากผลการวิจัยดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่า การจัดตั้งบ้านหนังสือชุมชนยังไม่บรรลุวัตถุประสงค์อีกประการคือ เพื่อเป็นศูนย์กลางการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในชุมชนแบบมีส่วนร่วม (NFE., 2016) ดังนั้นเจ้าของ/ ผู้รับผิดชอบบ้านหนังสือชุมชน ตลอดจนผู้เกี่ยวข้องควรดำเนินการหรือส่งเสริมให้มีการใช้ประโยชน์บ้านหนังสือชุมชนเป็นแหล่งเรียนรู้ตลอดชีวิต เป็นสถานที่พบปะพูดคุยหรือทำกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกัน ดังที่ รุ่งทิพย์ เจริญศักดิ์ (Rungtip Charoensak, 2014) ได้กล่าวว่า ปัจจัยการดำเนินงานศูนย์การเรียนรู้ชุมชนในศตวรรษที่ 21 ให้บรรลุตามเป้าหมายที่ตั้งไว้ประการหนึ่ง คือ การจัดกิจกรรมตามประเภทหรือสาขาตามที่ได้มีการสำรวจความต้องการของชุมชน การฝึกอบรมงานสำหรับเยาวชน จัดอบรมหลักสูตรระยะสั้น จัดประชุมสัมมนาในหัวข้อต่าง ๆ ให้คำปรึกษา กิจกรรมสันตนาการ อาชีพ การแนะแนวการศึกษาต่อในระดับอุดมศึกษา จัดบริการมุมพัฒนาการศึกษาด้วยตนเอง จัดกิจกรรมสร้างสรรค์พัฒนาการของเด็กในวัยต่าง ๆ เป็นต้น

7. ด้านทรัพยากรสารสนเทศ ผลการวิจัยพบว่า บ้านหนังสือชุมชนส่วนใหญ่มีหนังสือส่งเสริมความรู้ทั่วไป และหนังสือพิมพ์ แสดงให้เห็นว่าทรัพยากรสารสนเทศที่ให้บริการในบ้านหนังสือชุมชนยังไม่หลากหลาย สอดคล้องกับผลการวิจัยของ สำนักงาน กศน. (NFE., 2017) พบว่า ประเภทของหนังสือที่ให้บริการของบ้านหนังสือทั่วประเทศยังไม่หลากหลายและไม่ตรงกับความต้องการของผู้ใช้บริการ ส่วนใหญ่มีเพียงหนังสือพิมพ์วันละ 2 ฉบับ นิตยสารรายสัปดาห์ ๆ ละ 1 ฉบับ และนิตยสารรายปักษ์ ๆ ละ 1 ฉบับ ซึ่งจากการสังเกตและการสัมภาษณ์เจ้าของบ้านหนังสือชุมชนในจังหวัดพิษณุโลก พบว่า หนังสือที่ให้บริการส่วนใหญ่ได้รับการหมุนเวียนจากห้องสมุดประชาชนอำเภอ มีเพียงส่วนน้อยที่ได้รับบริจาค

จากประชาชนหรือหน่วยงานในชุมชน ทั้งนี้ผู้วิจัยเห็นว่า การที่จะทำให้บ้านหนังสือชุมชนเป็นแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างแท้จริง ควรจัดให้บริการทรัพยากรสารสนเทศที่หลากหลายที่สามารถใช้ในการดำเนินชีวิตของชุมชนได้ ดังที่ รุ่งทิพย์ เจริญศักดิ์ (Rungtip Charoensak, (2014) ได้กล่าวถึงปัจจัยการดำเนินงานศูนย์การเรียนรู้ชุมชนให้บรรลุตามเป้าหมายที่ตั้งไว้ว่า ในด้านทรัพยากรสารสนเทศนั้น ควรเป็นแหล่งรวบรวมข้อมูลของกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชน และเป็นสถานที่รวบรวมแหล่งเรียนรู้ต่าง ๆ ภูมิปัญญาชาวบ้าน ได้แก่ ภูมิปัญญาของผู้รู้ วัฒนธรรมและความอยากรู้ของชุมชน สื่อพื้นบ้าน ได้แก่ เพลง ลิเก หมอลำ หนังสือตลับ มโนราห์ ลำตัด โดยเนื้อหาของทรัพยากรสารสนเทศ ประกอบด้วย สารสนเทศสำหรับการดำเนินชีวิตเกี่ยวกับ สารสนเทศสุขภาพ ที่อยู่อาศัย รายได้ การคุ้มครองทางกฎหมาย โอกาสทางเศรษฐกิจ สิทธิทางการเมือง เป็นต้น และสารสนเทศที่จำเป็นสำหรับการเป็นพลเมือง ประกอบด้วย การมีส่วนร่วมที่มีประสิทธิภาพของบุคคล หรือการเป็นสมาชิกกลุ่มในสังคม การเมือง กฎหมาย กระบวนการทางเศรษฐกิจ เป็นต้น

8. ด้านเครือข่ายและการมีส่วนร่วมของชุมชน ผลการวิจัยพบว่า บ้านหนังสือชุมชนส่วนใหญ่มีความร่วมมือกับห้องสมุดประชาชน ทั้งนี้เนื่องมาจากบ้านหนังสือชุมชนเป็นโครงการที่อยู่ในความรับผิดชอบของสำนักงาน กศน. ซึ่งได้มอบนโยบายให้ห้องสมุดประชาชนในสังกัด ได้แก่ ห้องสมุดประชาชนจังหวัด ห้องสมุดเฉลิมราชกุมารี ห้องสมุดประชาชนอำเภอ เป็นผู้ให้การสนับสนุนส่งเสริม ให้คำปรึกษา หรือช่วยเหลือตามที่บ้านหนังสือชุมชนร้องขอ จึงมีความร่วมมือกันในด้านต่าง ๆ เป็นลำดับสูงสุด ซึ่งจากผลการวิจัยจะเห็นว่าเครือข่ายและความร่วมมือที่บ้านหนังสือชุมชนดำเนินการน้อยที่สุด คือ ความร่วมมือกับบ้านหนังสือชุมชนอื่น ๆ และความร่วมมือกับแหล่งเรียนรู้อื่น ๆ นอกชุมชน ท้องถิ่น แสดงให้เห็นว่าบ้านหนังสือชุมชนยังไม่สามารถดำเนินการกิจได้บรรลุตามวัตถุประสงค์ของ สำนักงาน กศน. ที่กำหนดว่า “เพื่อเป็นศูนย์กลางการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในชุมชนแบบมีส่วนร่วม” (NFE., 2017)

9. ด้านการประเมินผลการดำเนินงาน ผลการวิจัยพบว่า บ้านหนังสือชุมชนส่วนใหญ่มีผู้รับฟังความคิดเห็นของผู้ใช้บริการ และมีการเก็บสถิติการใช้บริการ สอดคล้องกับผลการวิจัยของ สมจินตนา ชังเกตุ (Somjintana Changket, 2011) พบว่า ห้องสมุดชุมชนมีการวางแผนการประเมินผลอย่างเป็นระบบ มีการรายงานผลการดำเนินงานต่อชุมชน และมีการประเมินคุณภาพการบริการอย่างต่อเนื่อง ซึ่งไม่สอดคล้องกับผลการวิจัยของ สำนักงาน กศน. (NFE., 2017) พบว่า บ้านหนังสืออัจฉริยะบางแห่งไม่มีการสำรวจความพึงพอใจและความต้องการของผู้มาใช้บริการ ไม่มีการเก็บสถิติผู้มาใช้บริการ ไม่มีการกำกับติดตามและรายงานผลการดำเนินงานโครงการอย่างเป็นระบบ ทั้งนี้เนื่องมาจากบ้านหนังสือชุมชนได้รับการสนับสนุน ส่งเสริม และให้คำปรึกษาแนะนำเกี่ยวกับการดำเนินงานจากห้องสมุดบรรณารักษ์ห้องสมุดประชาชนอำเภอ และครู กศน. ตำบลที่อยู่ในเขตพื้นที่รับผิดชอบ ซึ่งได้เน้นให้น้ำหนักการปฏิบัติงานโดยใช้วงจร PDCA จึงทำให้บ้านหนังสือชุมชนส่วนใหญ่มีการประเมินผลการดำเนินงานเพื่อทราบความก้าวหน้า ตลอดจนปัญหา อุปสรรคในการดำเนินงาน

10. ปัญหาอุปสรรคในการดำเนินงานบ้านหนังสือชุมชน ผลการวิจัยพบว่า บ้านหนังสือชุมชนส่วนใหญ่มีปัญหาอุปสรรคด้านทรัพยากรสารสนเทศไม่เพียงพอ รองลงมาคือ ปัญหาด้านกายภาพ และปัญหาด้านบริการและการจัดกิจกรรมตามลำดับ สอดคล้องกับผลการวิจัยของ สำนักงาน กศน. (NFE., 2017) ที่พบว่า การดำเนินงานบ้านหนังสืออัจฉริยะยังไม่มีประสิทธิภาพและประสิทธิผลเท่าที่ควร ได้แก่ สถานที่ตั้งมีความคับแคบ ไม่มีสิ่งอำนวยความสะดวก จำนวนหนังสือและสื่อสิ่งพิมพ์ไม่เพียงพอ และไม่หลากหลายและไม่ตรงกับความต้องการของผู้ใช้ บ้านหนังสืออัจฉริยะบางแห่งไม่มีการจัดกิจกรรมส่งเสริมการอ่าน และผลการวิจัยของ ดารัตน์ กาญจนานา (Darat Kanjapa, 2014) ที่พบว่า สถานที่ตั้งบ้านหนังสืออัจฉริยะบางแห่งชาวบ้านไม่รู้จัก บางที่ไม่ได้ตั้งอยู่ในชุมชนทำให้เข้าไปใช้บริการได้ไม่สะดวก ป้ายบอกสถานที่ตั้งไม่ชัดและมีขนาดเล็ก บางแห่งตั้งอยู่ในร้านขายของทำให้ผู้คนไม่กล้าเข้าไปใช้บริการเนื่องจากไม่แน่ใจว่าเป็นของใคร หนังสือพิมพ์มาส่งค่อนข้างล่าช้า หนังสือมีเนื้อหาไม่หลากหลายและไม่ทันสมัย โต๊ะ เก้าอี้ที่นั่งอ่านหนังสือไม่เพียงพอ

ประเด็นปัญหาดังกล่าวที่พบในครั้งนี้นี้แสดงให้เห็นว่า ปัญหาอุปสรรคของบ้านหนังสือชุมชนยังคงไม่ได้รับการแก้ไข ตั้งแต่ครั้งยังเป็นบ้านหนังสืออัจฉริยะ ผู้ที่เกี่ยวข้องทุกฝ่ายทั้งภาครัฐและเอกชนจึงควรให้ความสนใจและร่วมมือในการแก้ไขปัญหาอย่างจริงจัง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเปิดโอกาสให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในด้านต่าง ๆ ดังตัวอย่างการสร้างเครือข่ายและการมีส่วนร่วมของห้องสมุดชุมชนในสหรัฐอเมริกาที่พบว่า ห้องสมุดชุมชนในศตวรรษที่ 21 หลายรัฐในสหรัฐอเมริกาได้มีการทำบันทึกข้อตกลง (MOU) ร่วมกันระหว่างหุ้นส่วนหรือพันธมิตร อย่างน้อย 1 องค์กร เพื่อเสนอของบประมาณสนับสนุน และเพิ่มแหล่งทรัพยากรสารสนเทศที่ไม่สามารถใช้อื่นได้ การให้ชุมชนมีส่วนร่วมและระดมทรัพยากรสารสนเทศตามความต้องการและการรับรู้ของชุมชน จะทำให้คนในชุมชนได้มีโอกาสเรียนรู้บนพื้นฐานของปัญหาาร่วมกัน ก่อให้เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของ ทำให้มีความผูกพัน และร่วมดูแลรักษา หากผิดพลาดก็หันมาร่วมมือกัน (สุพรรณิ ไชยอำพร และคมพล สุวรรณกฎ, 2550) สอดคล้องกับผลการวิจัยของ ดาร์ตัน กาญจนภา (Darat Kanjapa, 2014) พบว่า แนวทางการพัฒนาบ้านหนังสืออัจฉริยะในจังหวัดนครปฐมด้านการมีส่วนร่วมของชุมชนและเครือข่าย ควรให้ภาคีเครือข่าย เช่น เทศบาล ผู้นำชุมชน หรือผู้มีจิตศรัทธาร่วมบริจาคหรือสนับสนุนครุภัณฑ์ต่าง ๆ ให้ดูสวยงาม หรือมีการกำหนดเป็นคณะกรรมการบ้านหนังสืออัจฉริยะ โดยอาจทำเป็นบันทึกข้อตกลงกับหน่วยงาน ภาคีเครือข่ายต่าง ๆ เพื่อให้เกิดประโยชน์กับประชาชนอย่างสูงสุด

11. ความต้องการในการดำเนินงานบ้านหนังสือชุมชน ผลการวิจัยพบว่า บ้านหนังสือชุมชนส่วนใหญ่มีความต้องการด้านทรัพยากรสารสนเทศ ด้านบริการและกิจกรรม และด้านกายภาพ ตามลำดับ ประเด็นความต้องการดังกล่าวมีความสัมพันธ์กับปัญหาอุปสรรคของบ้านหนังสือชุมชน โดยจากผลการวิจัยพบว่า ทรัพยากรสารสนเทศของบ้านหนังสือชุมชนในจังหวัดพิษณุโลกส่วนใหญ่มีหนังสือส่งเสริมความรู้ทั่วไป รองลงมาคือ มีหนังสือพิมพ์ และมีหนังสือเกี่ยวกับการประกอบอาชีพ ตามลำดับ แสดงให้เห็นว่าทรัพยากรสารสนเทศที่ให้บริการในบ้านหนังสือชุมชนยังไม่หลากหลาย จึงทำให้บ้านหนังสือชุมชนมีความต้องการมากที่สุด ส่วนที่ บ้านหนังสือชุมชนมีความต้องการด้านบริการและกิจกรรมเป็นอันดับรองลงมานั้น เนื่องมาจากผลการวิจัย พบว่า บริการและกิจกรรมส่งเสริมการอ่านการเรียนรู้ที่บ้านหนังสือชุมชนส่วนใหญ่มีบริการการอ่าน รองลงมาคือ มีบริการยืม-คืน และมีบริการให้ใช้สถานที่ ซึ่งจะเห็นได้ว่าบริการต่าง ๆ ดังกล่าวล้วนเป็นบริการพื้นฐาน สำหรับบริการและกิจกรรมส่งเสริมการอ่านการเรียนรู้ที่เฉพาะหรือพิเศษที่มีความสอดคล้องกับความต้องการของชุมชน พบว่าบ้านหนังสือชุมชนมีการดำเนินงานในระดับน้อยและน้อยที่สุด ได้แก่ บริการบริการข้อมูลท้องถิ่น การจัดแสดง/การสาธิตสินค้าชุมชน การจัดนิทรรศการ บริการจัดกิจกรรมส่งเสริมการอ่านการเรียนรู้ บริการอินเทอร์เน็ตเพื่อการสืบค้นสารสนเทศ จึงทำให้บ้านหนังสือชุมชนมีความต้องการเป็นอันดับ 2 สำหรับความต้องการด้านกายภาพนั้น เนื่องจากบ้านหนังสือชุมชนส่วนใหญ่ในจังหวัดพิษณุโลกสถานที่ตั้งของบ้านหนังสือชุมชนส่วนใหญ่ คือ บ้านผู้นำชุมชน มีลักษณะส่วนใหญ่เป็นมุมหนึ่งในอาคาร รองลงมาคือ ไม่มีอาคารเป็นสัดส่วน จึงทำให้ไม่สะดวกต่อให้บริการได้อย่างมีประสิทธิภาพ สอดคล้องกับผลการศึกษาของสำนักงาน กศน. (NFE., 2014) ที่พบว่า การที่บ้านหนังสืออัจฉริยะตั้งอยู่ในร้านค้า ร้านขายของ บ้านผู้นำชุมชน หรือบ้านผู้มีจิตอาสาทำให้ไม่กล้าเข้าไปใช้บริการ ซึ่งจากผลการวิจัยของ สมจินตนา ชังเกตุ (2554) พบว่า รูปแบบห้องสมุดชุมชนเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต ด้านโครงสร้างทางกายภาพ ควรเป็นอาคารเอกเทศชั้นเดียวหรือสองชั้น ตั้งอยู่ใกล้ชุมชน ระยะทางไม่เกิน 100 เมตร สอดคล้องกับมาตรฐานที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน/ชุมชนของ กรมปกครองท้องถิ่น (Department of Local Administration, 2018) ระบุว่า มาตรฐานที่ 4 อาคารสถานที่และสภาพแวดล้อมที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน/ชุมชนมีสภาพแวดล้อมดี อากาศปลอดโปร่ง ร่มรื่น ปลอดภัย เป็นอาคารที่มีความมั่นคงถาวร แข็งแรง ด้วยเหตุผลดังกล่าวบ้านหนังสือชุมชนจึงมีความต้องการเป็นลำดับถัดมา

จากผลการวิจัยดังกล่าวชี้ให้เห็นว่า บ้านหนังสือชุมชนยังมีสภาพที่ไม่เหมาะสม การจัดการบริการให้แก่ผู้ใช้ยังจัดบริการได้ไม่เต็มที่ เนื่องจากขาดแคลนอาคารและครุภัณฑ์ที่เหมาะสม บางแห่งมีเพียงโต๊ะ เก้าอี้เพียงไม่กี่ตัว จำนวนหนังสือและสื่อ

สิ่งพิมพ์มีจำนวนน้อย และเนื้อหาที่เก่าล้าสมัย วารสาร นิตยสารส่วนใหญ่เป็นวารสารอภินันทนาการแจกฟรี ส่วนหนังสือพิมพ์ต้องขอรับการสนับสนุนจากหน่วยงานอื่น ๆ ในชุมชน เช่น องค์การบริหารส่วนตำบล และบางแห่งไม่มีหนังสือพิมพ์ให้บริการ

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

1. จากผลการวิจัยที่พบว่า มีการประชาสัมพันธ์บ้านหนังสือชุมชนผ่านบุคคลในชุมชนเพียงร้อยละ 38 ซึ่ง ครู กศน. อำเภอและบรรณารักษ์ห้องสมุดประชาชนอาจจัดทำสื่อประชาสัมพันธ์ในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อให้ประชาชนได้เข้าถึงบริการของบ้านหนังสือชุมชนมากยิ่งขึ้น

2. จากผลการวิจัยที่พบว่า ทรัพยากรสารสนเทศของบ้านหนังสือชุมชนส่วนใหญ่ คือ หนังสือทั่วไป ซึ่งให้เห็นว่า ทรัพยากรสารสนเทศที่ให้บริการยังไม่หลากหลาย ทรัพยากรสารสนเทศของบ้านหนังสือชุมชนส่วนใหญ่มีลักษณะคล้าย ๆ กัน เกือบทุกแห่ง ทำให้ไม่มีจุดเด่นหรือไม่มีความหลากหลายไม่สามารถตอบสนองความต้องการของชุมชนได้ กศน. อำเภอ บรรณารักษ์ห้องสมุดประชาชน หรือผู้ที่เกี่ยวข้องอื่น ๆ ควรเข้าไปมีบทบาทเป็นที่ปรึกษา หรือเป็นที่เลี้ยง ในการให้คำปรึกษา แนะนำ สนับสนุน ส่งเสริมแก่บ้านหนังสือชุมชนอย่างใกล้ชิด

3. ครู กศน.อำเภอ บรรณารักษ์ห้องสมุดประชาชน และผู้นำชุมชนควรร่วมมือกันในการจัดตั้งคณะกรรมการดำเนินงานบ้านหนังสือชุมชนที่มาจากบุคลากรหลายฝ่าย เช่น ประชาชนในชุมชน ผู้นำชุมชน นักศึกษา กศน. ครู กศน.ตำบล เป็นต้น

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1. ศึกษาการใช้บ้านหนังสือชุมชนของประชาชนในแต่ละจังหวัดครอบคลุมพื้นที่ทั้งประเทศ
2. ศึกษาบทบาทของบุคลากร กศน. ในการดำเนินงานบ้านหนังสือชุมชน
3. ศึกษารูปแบบการดำเนินงานบ้านหนังสือชุมชนเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน

เอกสารอ้างอิง

- Darat Kanjapa. (2014). A Study of operating conditions and guidelines for the Smart Book House in Nakhon Pathom Province. (Independent study, Senior management course, Ministry of Education, Thailand.) (In Thai)
- NFE. (2012). Operational focus policy of the Office Non-Formal and Informal Education of fiscal year 2013. Bangkok: NFE. (In Thai)
- NFE. (2016). Operational guidelines for Community Book House. Bangkok: NFE.
- NFE. (2017). Community book houses. Retrieve from: <http://www.nfe.go.th>
- _____.(2018). Community book houses. Retrieve from: <http://www.nfe.go.th>
- _____.(2020). Community book housed. Retrieve from: <http://www.nfe.go.th>
- NFE. Internal Audit Department. (2014). Smart Book House project operations audit report fiscal year 2013. Bangkok: NFE. (In Thai)

- NFE., Prachuap Khiri Khan. (2017). Operational guidelines for Community Book House. Prachuap Khiri Khan. Prachuap Khiri Khan: NFE. (In Thai)
- Northern Non-Formal and Informal Education. (2014). A Model of community participation to promote reading in the Smart Book House. Phitsanulok: n.p. (In Thai)
- Ministry of Interior. Department of Local Administration. (2018). Community information literacy standard. Bangkok: Department of Local Administration. (In Thai)
- Pibulsongkram Rajabhat University. (2016). Strategic plan Pibulsongkram Rajabhat University 2016-2021. Phitsanulok: PSRU.
- Rungtip Charoensak. (2014). The Development of living library model for life-long learning in community. (Unpublished doctoral dissertation, Khon Kaen University, Thailand) (In Thai)
- Somjintana Changket. (2011). Development of community library: A model for the promotion of lifelong learning. (Unpublished doctoral dissertation, Silpakorn university, Thailand). (In Thai)
- Supanee chaiaumporn & Kompon Suwannakoot. (2007). A Study of education learning center for social development and community welfare: case study of Mae Raka community, Mae Raka sub-district, Wang Thong district, Phitsanulok Province. Bangkok: Department of Social Development and Welfare. (In Thai)